

КУХНЯТА НА АРИСТОФАНОВАТА КОМЕДИЯ „ПТИЦИТЕ“: ЕРОТИКА И ПОЛИТИКА

Ваня Лозанова-Станчева

Институт за балканистика с Център по тракология, БАН

THE KITCHEN OF ARISTOPHANES' COMEDY „BIRDS“: EROTICA AND POLITICA

Vanya Lozanova-Stancheva
Institute for Balkan Studies & The Center of Thracology, BAS

Abstract: The article analyzes Aristophanes' comedy *The Birds* performed in 414 BC at the City Dionysia and not long after the commencement of the Sicilian Expedition. The play is built largely on the specific culinary code defining the political and cultural „otherness” through „the birds' life”. Information of this type can be organized into three main groups:

– Motifs that characterize „the lifestyle/the diet of birds” scattered throughout the text of the comedy;

– To this group gravitates the motive for the creation of the world as culinary confusion in so-called „*Ornitogoniya*” (vv. 693–702) in the first *parabaza*.

– The *alelofagiya*'s motive, the motive of killing/eating conspecific, culminating in the episode with the penalty of rebelling against democracy birds (1579–1590; 1637; 1689), baked for the wedding of Pisthetaerus with Basileya.

Keywords: Aristophanes, comedy *The Birds*; culinary code; „the lifestyle /the diet of birds”; the *alelofagiya*'s motive

Комедията на Аристофан *Птиците*, поставена през ранната пролет на 414 г. пр.Хр., по време на архонтството на Хабрий (Лозанова 1997), е изградена до голяма степен върху своеобразен кулинарен код, дефиниращ политическата и културна „другост” посредством

„живота на птиците”. Сведенията от този тип могат да бъдат организирани в три основни групи:

– мотиви, характеризиращи начина на живот/на хранене на птиците, разпилени в целия текст на комедията; към тази група гравитира и

– мотивът за сътворението на света като кулинарно смешение в т.нар. „*Орнитогония*” (vv. 693–702) в първа парабаза;

– мотивът за алелофагията, убиването/изяждането на себеподобни, кулминиращ в епизода с наказанието на разбунтувалите се срещу демокрацията птици (1579–1590; 1637; 1689), изпечени за сватбата на Пейзетайрос с Базиляя.

Обр. 1. Сцена от комедия на тема „*Птиците*”, края на V в. пр.Хр.
Колекция на The J. Paul Getty Museum

1. Темата за начина на живот като храна и хранене е въведена още в началото на комедията, в първата среща на двамата атиняни с царя на птиците Терей – папуняка, посредством ключовия въпрос на Евелпид (ст. 155):

Евелпид: Какъв е тук животът между птиците?¹

ΕΥ.: ο τος δὲ δὴ τίς ἔσθ' ὁ μετ' ὀρνίθων βίος;

Мотивът варира в редица изрази – синоними на „начин на живот“, който е дефиниран предимно чрез храната и начина на хранене (159–169).

В отговор на въпроса на Евелпид Терей описва птиците като кълвящи различни семена: сусам и мирта, мак и мента/машерка в полето (159–169), асоциирайки чрез тези вегетариански храни не само еротично-празничния (сватбен) контекст, за какъвто намеква недвусмислено Евелпид в описанията на предпочитания от него идеален полис (130 и сл.; 161), но и заключителната сцена на „свещен брак“ между Пейзетайрос и Базиля.

<p>Терей: Кълвем в полето семена сусамови, И миртови зърна, и мак и машерка. 160</p> <p>Евелпид: Че вий живот по младоженски карате!</p>	<p>Ἐποψ νεμόμεσθα δ' ἐν κήποις τὰ λευκὰ σήσαμα καὶ μύρτα καὶ μήκωνα καὶ σισύμβρια. 160</p> <p>Ἐυελπίδης ὕμεῖς μὲν ἄρα ζῆτε νυμφίων βίον.</p>
--	--

Освен това двамата атински авантюристи още в началото на комедията са се появили на сцената със симпозионистичен реквизит: гърнета, клонки мирта и кошница... (43: κανοῦν δ' ἔχοντε καὶ χύτραν καὶ μυρρίνας). Миртата била използвана както в религиозните, така и в сватбени процесии като свещено растение – предимно посветено на Афродита (Paus., 2. 32. 3-4), хвърляно „в колесницата на царя“ по време на сватбата на Менелай и Елена (Stes., Helen. frg. 187 P.). В сватбените ритуали били използвани и ментата, сусамът, и маковите семена. Последните две, смесени с мед, били известен деликатес, особено – на сватбените тържества (Thuck., 4.26.8; Anaxandr., frg. 42.55; Suda s 339). Не случайно Евелпидес асоциира „начина на живот“ на птиците с „живот на младоженци“ (νυμφίων βίον), както смята Ф. Какридидис (Kakridis 1974; вж. Dunbar 1995: 185), заради

¹ Българският превод е по изданието на проф. Ал. Ничев (Ничев 1985) с някои мои корекции.

израза παρθένια λευκότροφα/ μύρτα (vv. 1100-1101), т.е. девствена, недокосната от човешка ръка, белорастяща мирта в прелестния визион, възпяващ божествения живот на птиците (1088–1100):

Хор	Χορός
Честити птици племена, които нито в дните зимни обличат топла дреха, 1090 ни лете с лятна задуха и зной ясен слънчев лъч ни гори! Сред цветните лъки, в листатото лоно аз живея, а пък щурецът божествен, замаян от слънце 1095 звънка сред пладнешки зноеве своята песен. Зимувам в сводести пещери, лудувам с нимфите планински. А белоцветната мирта напролет ни дава цветя и зърна от градината на Харитите. 1100	εὐδαίμον φύλον πτηνῶν οἰωνῶν, οἱ χειμῶνος μὲν χλαίνας οὐκ ἀμπισχνούνται: 1090 οὐδ' αὐ θερμῇ πνίγους ἡμᾶς ἀκτίς τηλαυγῆς θάλπει: ἀλλ' ἀνθηρῶν λειμῶνων φύλλων τ' ἐν κόλποις ναίω, ἤνικ' ἂν ὁ θεοπέσιος ὀξὺ μέλος ἀχέτας 1095 θάλπεισι μεσημβρινοῖς ἠλιομανῆς βοᾶ. χειμάζω δ' ἐν κοίλοις ἄντροις νύμφαισι οὐρεΐαις ξυμπαΐζων: ἤρινά τε βοσκομέθεα παρθένια λευκότροφα μύρτα Χαρίτων τε κηπεύματα. 1100

Подобен еротичен аспект въвежда и характеристиката на миртата като Χαρίτων τε κηπεύματα („от градините на Харитите”: Aristoph., Eq., 517; Eccl., 629; Plato, Symp., 182 A etc). Дж. Хендерсън посочва отношението на наименования като κήποις, μύρτα, σισύμβρια, λευκά σήσαμα към полето на сексуално-еротичните конотации (Henderson 1975: 134–36). Много е вероятно това множество дискретно втъкани в драматургичното действие детайли, освен всички останали внушения, да подготвят заключителната кулминационна сцена на „свещен брак” с мистичната Базилея. Естествена кулминация в изграждането на този еротичен контекст са прелестните песни на папуняка Терей към славея, асоцииран с неговата митологична съпруга Прокне (209–221; срв. началото на първа парабаза 676–684).

Когато Терей свиква на съвет птиците в лирически стих (209–266), изброява множество пернати видове и техните характеристики, за да подчертае отново вегетарианското им поведение – те са „овесядци”, „зърносъбирачи” (ст. 276), маслиноядни, капиноядни (227–262):

<p>Терей:</p> <p>Епо-попой, попой, по-по-по-по, попой! Ио, но, насам, насам, Насам, при мен, пернати мои сънародници! От плодните полета на селящите Безбройни племена овесоядци, Зърносъбирачи – ята С бързия полет и с нежна гълчава, Орляци в рохки бразди, Дето край черните буци чирикате кротко С радостен ясен глас: тио-тио-тио-тио, тио-тио-тио-тио, вие дете по градини, по бръшлянни клонки ловите храна, вие, птици планински, маслиноядни, капиноядни, бързо дождайте, чуйте моя зов – триото, триото, тотобрик! – и ние, дете по мочурища кълвете комари остроноси, вие, в росните поля и в маратонската лъка, ти, пьстропера дива кокошчице, вие, чито ята с алкионите, хвъркат над морските възбунени бездни – идвайте тук да чуете новости, тука събираме всички видове на дългошиите птици!</p>	<p>Ἔποψ</p> <p>ἐποποί ποποποποποποποι, ἰὼ ἰὼ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ ἰτῶ, ἴτω τις ἄδε τῶν ἐμῶν ὀμοπτέρων: ὅσοι τ' εὐσπόρους ἀγροίκων γύας 230 νέμεσθε, φύλα μυρία κρηθοτραγῶν σπερμολόγων τε γένη ταχύ πετόμενα, μαλθακὴν ἰέντα γῆρυν: ὅσα τ' ἐν ἄλοκι θαμᾶ βῶλον ἀμφιτιτυβίξειθ' ὦδε λεπτόν 235 ἠδομένα φωνᾶ: τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ τιὸ. ὅσα θ' ὑμῶν κατὰ κήπους ἐπὶ κισσοῦ κλάδεσι νομόν ἔχει, τά τε κατ' ὄρεα τά τε κοτινοτραγά τα τε κομαροφάγα, 240 ἀνύσατε πετόμενα πρὸς ἐμὰν αὐδάν: τριοτὸ τριοτὸ τοτοβριεῖ: οἱ θ' ἐλείας παρ' αὐλῶνας ὀξυστόμους ἐμπίδας κάπτεθ', ὅσα τ' εὐδρόσους γῆς τόπους 245 ἔχετε λειμῶνά τ' ἐροέοντα Μαραθῶνος, ὄρνις πετρογυποϊκίλος τ' ἀτταγᾶς ἀτταγᾶς. ὦν τ' ἐπὶ πόντιον οἶδμα θαλάσσης 250 φύλα μετ' ἀλκυόνεσσι ποτήται, δεῦρ' ἴτε πευσόμενοι τὰ νεώτερα, πάντα γὰρ ἐνθάδε φύλ' ἀθροίζομεν οἰωνῶν ταναοδείρων. ἦκει γὰρ τις δομὸς πρέσβυς 255 καινός γνῶμην καινῶν τ' ἔργων ἐγχειρητής. ἀλλ' ἴτ' ἐς λόγους ἀπαντα, δεῦρο δεῦρο δεῦρο δεῦρο.</p>
--	--

Този тип храна обаче удивително напомня на семената и благовонията, които орфическите химни препоръчват да бъдат изгаряни в жертвоприношенията на орфическите божества (Quandt 1955). Близки асоциации събуждат те и с вегетарианския начин на живот на посветените в орфическите мистерии.

Когато в антепиремата (vv. 550–610) Пейзетайрос излага пред всичките събрали се там птици своя план да възвърне узурпираната от Олимпийците власт на птиците над света, той ги съветва да изпратят при хората вестител. В бъдеще те трябва да принасят жертви най-напред на птиците, а подир това – на боговете. В последвалото

изброяване на жертвоприношенията, традиционни за Олимпийците, и съответните на техните птици „инкарнации” ясно се откроява противопоставянето на кръвната и безкръвната жертва: зърна, жито, медени питки. На този тип безкръвна жертва съответстват описанията в многоцитирания пасаж на Платон от неговия трактат „За законите” (Plato. Leg., VI. 782 c = Kern 1922: Frg. 212) жертвоприношения на орфиците и системата им на въздържание, предпоставяща специфичния им начин на живот, характеризирани от философа като „ὀρφικὸς βίος” (Plato., Leg., VI. p. 782 C = Kern 1922: Test. 212; срв. Herod., II. 81; Rohde 1910: 125 f.), и изповядвана от „οἱ ἀμφὶ Ὀρφεία” (Plato., Resp. II, p. 363 D = Kern 1922: frg. 4); орфическата доктрина за вегетарианския начин на живот – ἔμψυχα, ἄψυχα (Plat., De leg., VI p. 782C = Kern 1922: Test. 212, срв. 90, 213), за въздържанието от убийство на живи същества и ядене на месо, както и ... неуседналия начин на живот.

Подобно противопоставяне на кръвна и безкръвна жертва Пейзетайрос изтъква и в аргументацията си за предимството на птиците пред Олимпийците в почитането им като нови богове (610–626): молитвите ще бъдат произнасяни с ечемик и пшеница в ръце (550–610: зърна – κριθὰς πυρούς в ст. 622, срв. 565–566, пшеница и медени питки (Dunbar 1995: 383, n. 567)), протегнати към небето (Hom., II., 15.371; Pind., Isthm., 6 (5), 41–42; Eurip., El., 592–593; Dunbar 1995: n. 622–523), което за хората ще е далеч по-евтино и удобно (611–625). А и жертвоприношенията ще бъдат извършвани на открито, „край планинска маслина, край ягодов храст”, с безкръвни растителни жертви, споменати по-горе вече (550–610).

Πειζεταῖρος	Πισθέταιρος
<p>Тъй не при Амон и в Делфи ще ходим, не там ще принасяме своите жертви, а тук, край планинска маслина, край ягодов храст ний застанали прави, в ръце с ечемик и пшеница, молитви към тях ще редим, ще издигаме длани – дано ни дадат от богатата всеобща дела ни. Това ще го имаме в миг, само хвърляйки малко пшеница.</p>	<p>...κοῦκ ἐς Δελφοῦς οὐδ' εἰς Ἀμμων' ἐλθόντες ἐκεῖ θύσομεν, ἀλλ' ἐν ταῖσιν κομάροις 620 καὶ τοῖς κοτίνοις στάντες ἔχοντες κριθὰς πυρούς εὐξόμεθ' αὐτοῖς ἀνατείνοντες τῷ χειρὶ ἀγαθῶν διδόναι τι μέρος· καὶ ταῦθ' ἡμῖν παραχρημ' ἔσται 625 πυρούς δλίγους προβαλοῦσιν.</p>

В множеството мотиви на пародиране на ритуали на жертвоприношение в комедията „*Птиците*” К. Ауффарт (Auffarth 1994: 64) долавя отзвук от критика към този култов елемент в елинския свят, какъвто би бил реконструируем за затворени култови общности като тези на орфиците и питагорейците (Brown 1979: 159–173; 1980, 1–21; Burkert 1982: 1–22; 183–189). О. Керн (Kern 1938: 146) обръща внимание на неелинския маниер на проповед на орфеотелестите, бродещи от място на място, за да „възвестят своята мъдрост”. „Никакъв храм или светилище не били построени от тях; само в „свещени домове” (ἱεροὶ οἴκοι) и „бакхейа” (βακχεῖα) извършвали в името и в чест на Дионис своите благочестиви свещенодействия и проповядвали своята сотерическа религия...” (Kern 1938; вж. Kern 1920: 25). В комедийната аргументация за предимствата на птиците като богове пред олимпийците Пейзетайрос изтъква тъкмо тези черти: няма да е нужно тогаз да се градят каменни храмове със златни порти, защото новите богове ὑλὸ θάμνοις καὶ πρηνίδιοις οἰκήσουσιν.

Емоционалната кулминация на апологетиката на вегетарианския, т.е. птичия (варварски) „начин на живот” Пейзетайрос достига в словото си срещу жестокото (525–538) отношение на хората към птиците (533–538, 718–719 и 1579–90), очевидно спекулирайки елегантно с мотива на алелофагията – изяждането на себеподобни. Аристофан продължава темата в комедията си *Жабите* (ст. 1032), внушавайки, че Орфей е въвел забраната за ядене на убити животни, асоциирайки ритуалното въздържание от ядене на месо като реакция на някогашния канибализъм на хората, наследено заедно с титаничното начало, или като реакция на евентуалния „първороден грях” – разкъсването и изяждането на детето Загрей (Дионис) от титаните (Лозанова 2004: 153–160).

Към времето на поставяне на комедията „*Птиците*” въздържанието от убийството на живи същества и от яденето на „дишаща храна” (по думите на Еврипид в неговата трагедия „*Хиполит*” – Euripid., Hippolyt., 952: ἤδη νῦν αὖχει καὶ δι’ ἀψύχου βορᾶς σῖτ’ ἐκαπλήλευ’, ’Ορφέα τ’ ἄνακτ’ ἔχων βάκχευε πολλῶν γραμμᾶτων τιμῶν καπνοῦς) било недвусмислено отнасяно към специфичното поведение на последователите на Орфей (Богданов 1991: 25, 42 и сл.). За Аристофан, както се вижда от неговата комедия „*Жабите*”

(Aristophan., Ran., 1032), няма съмнение, че Орфей е измислил мистерии и въздържанието от убийство на животни, както и яденето на тяхното месо:

Aristophan., Ran., 1032:

Ὁρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς τ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι,

Μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων καὶ χρησμούς... (Kern 1922: Frg. 90; вж. Plat. Rep., II 364 e)

Воздържанието от ядене на месо носи ясен ритуален характер в пародийната структура на комедията „*Птици*”. Подобен аспект е доловим в думите на Прометей, когато споделя, че след предприетите рестрикции на претендентите за върховенство боговете постят сякаш са Тесмофории (1519–1520). Забранените по време на тези дни храни ἐν τῷ μυστικῷ, според Диоген Лаертски (VIII.33), били идентични на тези на орфиците и на питагорейците (Rohde 1879: 560): на първо място яйцата (ἐρυθῖνος, ἐρυθρῖνος) (Plutarch, Sympos., II.3; Diog. Laert., VIII.33; вж. Plutarch., De lib. educ. 17; Diog. Laert., VII.19; Iamblich, v. Pyth., 109); τρίγλη (червен барбун) също бил забранен за питагорейците, както и на посветените в Елевзинските мистерии (Diog. Laert., VIII 19; Aelian., Hist. An., IX.65). Според Плутарх (Plut., Quaest. Symp., II. 3,1) питагорейците смятали яйцата и боба за живи същества и за престъпление да се ядат живи същества.

За мистиката на космическото яйце и мотива за сътворението на света като кулинарно смесение в орфическата космогония става ясно в т.нар. от Джефри Хендерсън (Henderson 1975: 83) „*Орнтогония*” в парабазата на комедията (693–702). Смесението като универсално средство за Сътворението е алегорически визуализирано в космическия кратер от орфическата поезия, който е имал особено значение за орфиците. Известни са заглавията на две орфически поеми, посветени на този внушителен символ: „*Κρατήρ*”, засвидетелстван най-рано от Климент Александрийски (Clem. Alex. Strom. I 21, 131, 3; Kern 1922: pp. 308–309), и „*Ὁ μικρότερος κρατήρ*” (Kern 1922: frgs. 297–298, pp. 309–311; Nilsson 1958: 53–58). Прокъл в своя коментар към Платония „*Тимей*” (Procl. in Plat. Tim. 41 d = Kern 1922: 308–309) казва, че Платон в диалога си „*Филеб*”

споменавал Хефестовия кратер и Дионисовия кратер и че Орфей знаел за Дионисовия кратер. По-интересен е неговият коментар (Procl. in Plat. Tim. E, прооет. III, p. 169 Diehl = Kern 1922: frg. 104), в който говори за двете примордиални божества, Ношта и Фанес, приписвайки на Ношта „животворящия кратер”, който съдържа всички души на света и който е източник на душите на всички живи същества (срв. Arnobius, Adv. nations, II, 25). В мита за сливането на Теспесий в подземния свят Плутарх също описва огромен мистичен кратер (Plutarc., De sera num. vind. 22 p. 566 b), около който седели три демона и смесвали три потока от различни цветове. Орфей, търсейки своята съпруга, достигнал до това място, но понеже не запомнил добре подробностите, препредал неправилно информацията на хората. Дали в „*Орнитогония*” Аристофан е следвал орфически източници, винаги ще остава загадка, но внушенията в полза на това предположение надделяват....

2. Човешкото жертвоприношение. Един интересен аспект на интерпретация на храненето и храната като културна и политическа характеристика е канибализмът, който има особена доктринерна функция в орфическите религиозни и митологични концепции.

Сцена на жертвоприношение с приготвяне на птици, атическо червенофигурно ойнохое, ок. 430–425; Kraipale Painter; Louvre G402

В първи епизод, когато Пейзетайрос аргументира своя план за основаването на птичия град, разкрива на пернатите, че преди те са държали върховенството над света, че са били смятани за велики и свещени. Но сега са преследвани от хората, които брутално ги използват за храна 525–538:

Πειζεταῖρος	Πισθέταιρος
<p>Купувачи опипват ви с пръсти и не само че, както сами си решат за добре, ви поднасят изпечени, не – натрошават ви сирене, слагат зехтин, силфион¹ ви турят, насипват оцет, па направят сладникава, мазна чорба, след това я изсипват така изведнъж гореща над вас, сякаш вис сте някаква мърша...</p>	<p>... εἶτα λαβόντες πωλοῦσ' ἄθροους: οἱ δ' ἄνωουνται βλιμάζοντες: 530 κούδ' οὖν, εἴπερ ταῦτα δοκεῖ δρᾶν, ὀπτησάμενοι παρέθενθ' ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπικνῶσιν τυρὸν ἔλαιον σίλφιον ὄξος καὶ τρίψαντες κατάχυσμ' ἕτερον γλυκὺ καὶ λιπαρόν, 535 κάπτειτα κατεσκεδάσαν θερμόν τοῦτο καθ' ὑμῶν αὐτῶν ὥσπερ κενεβρείων...</p>

Но след като „градът” Облакокуково е основан, а Пейзетайрос е станал тиран на птиците (и птица!), на своите поданици той гледа по човешки като на ...храна! Особено внушително звучат пародийните имитации на „канибализъм” в кулинарното детайлизиране на изпичането на въстаналите демократични птици, „намерени за виновни” (1579–1589; вж. 531–532, срв. 464; 849 и сл.; и главно (1579–1589):

Πισθέταιρος:

ὄρνιθές τινες
ἐπανιστάμενοι τοῖς δημοτικοῖσιν ὀρνέοις
ἔδοξαν ἀδικεῖν... 1585

В четвърти епизод Пейзетайрос излиза на сцената (vv. 1579–1580), придружен от слуги, наставлявайки ги в приготвянето на въстаналите „срещу демокрацията” птици (вж. Thuck., 1, 117.5: „въстанаха срещу демоса” ἐπανεστήσαν τῷ δήμῳ):

Πειζεταῖρος	Πισθέταιρος
<p>Рендето ми дай! Донеси силфиона! Донеси сиренето! Раздухай жаравата. 1580</p>	<p>τὴν τυρόκνηστίν μοι δότω. φέρε σίλφιον- τυρὸν φερέτω τις· πυρπόλει τοὺς ἀνθρώκας. 1580</p>

Политическите инсинуации рефлектират в предразсъдъците, популярни през класическата епоха, че тиранът „не се въздържа от никакъв вид храна” (Plato, Resp., 571D; 619 C.; срв. Aeschyl., Supp., 226). Юридическата формула „беше намерен за виновен” (ἔδοξαν ἄδικεῖν) може би е подигравателна асоциация с подозрителността на атиняни, склонни да съзират посегателство спрямо демокрацията във всеки криминален акт, както показват събитията около поведението на Алкивиад във връзка със скандала по осакатяването на хермите и инсинуираният скандал с пародирането на Елевзинските мистерии по-малко от година преди поставянето на Аристофановата комедия „*Птиците*” на сцената (Thuck., 6. 60. 1; Aristoph., Wesp., 417, 463–507; Lysis., 616–635 etc.; Лозанова 1984: 55–65; Lozanova 1995: 31–40).

В изключително синтезирания израз на тирана (вж. 1579–1589), наказващ въстаналите демократични птици, са доловими пародийните рефлексии на страховете на атиняни от пролетта на 414 г. пр.Хр., в навечерието на Сицилийската експедиция, и особено на страховете на някои от тях, породени от „недемократичното поведение” на стратега на Атинския морски съюз Алкивиад или от неговото „незачитане на демократичните порядки” по израза на Тукидид (Thuck., 6.28.2: οὐδὴμοτικὴν παρανομίαν). Тези страхове на противниците му по-късно ще акумулират съмненията за „заговор, насочен против демокрацията” (Thuck., 6.61.1; Лозанова 1984: 55–65).

Архаизиращият псевдоаристократически характер на птичата „полития” с нейната недиференцирана политическа структура (Stein-Hölkeskamp 1989: 94–103), съсредоточила пълномощията в ръцете на базилевса-жрец, добре се вписва в модела на орфическата доктрина. В него се долавя аристократическата идеология на човека-божество и неговият преход от статуса на смъртен към този на безсмъртен. В този модел рефлектират до известна степен и елементи от съвременното на Аристофан тракийско общество, функциониращо в йерархично подреден свят, начело с тракийския базилевс, който е и върховен жрец, идеологически организиран около собствения му култ (Фол 1986; Фол 1990).

Силфионът (копърopodobна подправка с аромат на анасон) и подправките, мазничките сосове, настърганото сирене, които хората

изсипват върху птиците, „сякаш са мърша”, реконструират кулинарния код на канибализма като идентифициращ нецивилизоваността, но и нечистите, непосветените в мистериите... Според точния израз на Д. Аугер „логиката на комедията кореспондира с тази на мита: Терей, ставайки канибал, бил трансформиран в птица; героят на комедията, трансформиран в птица, става канибал...”

Сцената с жертвоприношението на разбунтувалите се птици, която е с мощни за атиняни религиозно-политически внушения, е вписана недвусмислено в ритуалния контекст на „свещения брак” с Базилея:

Πισθέταιρος:

ἔς καιρὸν ἄρα κατεκόπησαν οὐτοῖ
ἔς τοὺς γάμους.

Пейзетайрос, извършващ сам „жертвоприношението” чрез коление на уж „себеподобните си” поданици за собствения си „свещен брак” с Базилея, може да се схване в светлината на орфическите представи и като пародия на орфическия цар-жрец. А. Бауи (Bowie 1933: 161) също съзира в жертвоприношението на „птиците-революционери” пародия на човешко жертвоприношение. Мотивът е доловим в добре известния разказ у Диодор (33, фиг. 14) за владетеля на тракийското племе на кените Диегилис. Когато празнувал сватба „по някакъв стар тракийски обичай”, той заловил двама братя, гърци от Аталовото царство, увенчал ги тържествено като жертвени животни и ги въвел в двореца си. Когато проснал по-младия, за да го разсече, извикал, че не трябва частните лица и царете да си служат с еднакви жертвени животни. Подобен ритуален характер носи и убийството на двамата оръженосци на Котис I, когато – според разказа на Теопомп (Athen., XII 531e-532a) – царят устроил пиршество, сякаш богинята Атина щяла да се омъжи за него. Че орфическият цар-жрец стои в центъра на жертвоприношението, потвърждават редица антични сведения (Herod., 9. 119; Diod., 21. 12; Strabo., 7. frg. 55; Flor., 1. 39 etc.). Не е нужно да дискутирам тук същите аспекти в мита за Терей и неговите драматургични и поетични интерпретации (Лозанова 2003).

На мотива на алелофагията е придаден пародиен еротичен привкус. Двамата атински авантюристи са водени в своите начинания най-вече от „*любов* към птиците”. Терей четири пъти повтаря това:

ΕΠ. Ἔρωσ
βίου διαίτης τέ σου
καὶ ξυνοικεῖν σοι
καὶ ξυνοικεῖναι τὸ πᾶν. 415

Още в ст. 324 Терей придава на желанието на новодошлите еротични, комически абсурдни щрихи на хора, „*влюбени*” в птиците:

ΕΠ. Ἄνδρ' ἐδεξάμην ἐραστὰ τῆσδε τῆς ξυνουσίας.

Желанията си за „страстно общуване” Пейзетайрос споделя още в ст. 135, когато описва на Терей представата си за идеалния град, който търсят. Почертан хипереротицизъм демонстрира новият „Зевс” на птиците в сцената с Ирида (1199–1266; Henderson 1975: 83; Vickers 1989: 270–274). Сексуализираният ὕβρις е подчертано определяща поведението на тирана черта (Aristot., Pol., 1310b1–1313a18; срв. Soph., OT, 873; Herod., 3. 31).

Подобен еротизиъм на политическите отношения в Атина обаче ясно доминира в литературните традиции, в които рефлектират събитията от пролетта на 415 г. пр.Хр. в навечерието на Сицилийската експедиция (Lozanova 1995: 31–40; Wohl 1999: 349–385). Особено съгъстени са тези характеристики на „агресивен ероменос” – по израза на Виктория Уол – около фигурата на стратега на Атинското архе Алкивиад – той обича демоса и демосът обича Алкивиад (Лозанова 1993: 16–30 със сведенията на античните автори; Lozanova 1995: 31–40). В тази поредица от сведения съществено значение придобива забележката на Плутарх за необичайното в атинската традиция изображение върху златния щит на Алкивиад, което представлявало Ерос с мълния в ръка. По подобен начин бил изобразяван и самият стратег в най-популярните си статуарни изображения – с дълги женствени къдрици и мълния в ръка (Plut., 16, 1–2) – иконография, схващана като акт на самообожествяване (Plut., Quaest. Gr., 24).

Подчертаните еротични характеристики на τόπος ἀλράγμων не са случайно комедийно хрумване, но събуждат дълбоки религиозно-философски асоциации, в които митологията на Ерос е със структуроопределящи функции. В „*Орнитогонията*” (693–702) на първата парабаза и тържествената заключителна сцена на „свещен брак” на Пейзетагйрос и Базилея тази сигнификативност добива осезателни измерения. Интересно е обстоятелството, че Аристофан пръв идентифицира първородния (орфически) бог с Ерос, първотвореца на всичко във Вселената, което Платон в своя диалог „*Симпозиум*” ще потвърди.

Така че всичко е любов, в която доминира ... политика!

ЛИТЕРАТУРА

Богданов 1991: Б. Богданов. Орфей и древната митология на Балканите. София, 1991. // **V. Bogdanov.** Orpheu I drevnata mitologia na Balkanite. Sofia, 1991.

Лозанова 1984: В. Лозанова. Евполидовата комедия „Бапти“ и някои религиозни аспекти от политиката на Алкивиад. – *Филология*, 14–15, 1984, с. 55 – 65. // **V. Lozanova.** Evpolidovata komedia „Bapti“ I nyakoi religiozni aspekti ot politikata na Alkiviad. – *Philologia*, 14–15, 1984, s. 55–65.

Лозанова 1993: В. Лозанова. Мито-ритуалният комплекс на тракийските Котитии. София, 1993. // **V. Lozanova.** Mito-riyualniat kompleks na trakijskite Kotitii. Sofia, 1993.

Лозанова 1997: В. Лозанова. Аристофановата комедия *Птиците*: ОРФИКА и ПОЛИТИКА. София, 1997. // **V. Lozanova.** Aristophanovata komedia Pticite: ORFIKA i POLITIKA. Sofia, 1997.

Лозанова 2003: В. Лозанова. Терей: драматургичният *топос* на метаморфозата. София, 2003. // **V. Lozanova.** Terey: dramaturgichniat topos na metamorphozata. Sofia, 2003.

Лозанова 2004: В. Лозанова. Орфическите мотиви в театрален контекст: десакрализация на сакралното. – *Родопска култура*, кн. 1 (Смолян), 2004, с. 153 – 160. // **V. Lozanova.** Orphicheski motive v teatralen kontekst: deskralizacia na sakralното. – *Rodopska kultura*, кн. 1 (Smolyan), 2004, s. 153 – 160.

Ничев 1985: Аристофан. Комедии. Превод и предговор Ал. Ничев. София, 1985. // **Al. Nichev.** Aristophan. Komedii. Prevod I predgovor Al. Nichev. Sofia, 1985.

Фол 1986: Ал. Фол. Тракийският орфизъм. София, 1986. // **Al. Fol.** Trakijskiat orphizam. Sofia, 1986.

Фол 1990: Ал. Фол. Политика и култура в Древна Тракия. София, 1990 // **Al. Fol**, *Politika i kultura w Drevna Trakia*. Sofia, 1990.

Auffarth 1994: Ch. Auffarth, Der Opferstreik: Ein altorientalisches „Motiv“ bei Aristophanes und im homerischen Hymnus. – In: *Großer Beiträge* 20, 1994, 59–85.

Bowie 1933: A. M. Bowie. *Aristophanes: Myth, Ritual and Comedy*. Cambridge, 1933.

Brown 1980: J. P. Brown. The Sacrificial Cult and Its Critique in Greek and Hebrew. – *Journal of Semitic Studies* 24, 1979, 159–173; 25, 1980, 1–21.

Burkert 1982: W. Burkert, Craft versus Sect: The Problem of Orfics and Pythagoreans. – In: Ben F. Meyer, Ed. P. Sanders (eds.), *Jewish and Christian Self-Definition*. Vol. 3. London etc., 1982.

Dunbar 1995: *Aristophanes' Birds*. Ed. with Introduction and Commentary by Nan Dunbar. Oxford, 1995.

Henderson 1975: J. Henderson, *The Maculate Muse: Obscene Language in Attic Comedy*. New Haven, 1975.

Kern 1922: O. Kern, *Orficorum* fragmenta. Berolini, 1922.

Kern 1938: O. Kern, *Die Religion der Griechen*. Bd. II, Berlin, 1938.

Rohde 1879: E. Rohde, Unedirte Lucianscholien, die attischen Thesmophorien und Haloen betreffend. – *RhM*, 25, 1870, 548–560.

Lozanova 1995: V. Lozanova, Eupolis' Comedy *Baptai* and some Religious Aspects of the Policy of Alcibiades. – *Colloquia Pontica 1: Archaeology around the Black Sea*. Oxbow Books, Oxford, 1995, 31–40.

Nilsson 1958: M. P. Nilsson, Krater. – *The Harvard Theological Review*, Vol. 51, No 2, 1958, 53–58.

Rohde 1910: E. Rohde, *Psyche. Seelencult und unsterblichkeitsglaube der Griechen*. Bd. II, Tübingen, 1910.

Stein-Hölkeskamp 1989: E. Stein-Hölkeskamp, *Adelskultur und Polisgesellschaft. Studien zum griechischen Adel in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart, 1989.

Quandt 1955: G. Quandt, *Orphei Hymni*. Berlin. 1955.

Kakridis 1974: Ph. Kakridis, Ἀριστοφάνου Ὀρνιθεῖς. Athens, 1974.

Vickers 1989: M. Vickers, Alcibiades on Stage: Aristophanes' „Birds“. – *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 38, H. 3, 3rd Qtr., 1989, 267–299.

Wohl 1999: V. Wohl, The Eros of Alcibiades. – *Classical Antiquity*, Vol. 18, No. 2, Oct., 1999, 349–385.